

At tale lokalt normalt i Hirtshals. Sprogideologier blandt tre generationer i Nordjylland

Af KRISTINE KØHLER MORTENSEN

Baseret på 5 måneders feltarbejde præsenterer artiklen en analyse af den sprogideologiske tilstand i Hirtshals. Analysen falder i to dele, hvor der i første del er fokus på skolelevernes sprogideologier og i anden del er fokus på elevernes familiers sprogideologier. Igennem analyser af både etnografiske observationer og interviewdata analyseres Hirtshals-elevernes sproglige grænsedragninger, betegnelser for egen sprogbrug og værdiladninger. Resultaterne viser, at eleverne umiddelbart beskriver egen sprogbrug som umarkeret med betegnelser som ”normalt”, ”neutralt” og ”rigsdansk”. Dette syn ændrer sig dog i negativ retning, når eleverne fortæller om deres oplevelser med at høre lokal sprogbrug i medieret form i f.eks. egne videooptagelser. I familierne beskrives ligeledes en opfattelse af egen sprogbrug som umarkeret inden for rammerne af den lokale hverdag, men som markeret, når den høres igennem et outsider-perspektiv. Artiklen afsluttes med en diskussion af, hvordan denne vekslen i sprogideologisk ståsted kan tænkes at påvirke standardiseringsprocessen i Hirtshals.

1 Introduktion

Baseret på fem måneders kontinuerligt feltarbejde blandt niende klasser på Hirtshals skole præsenterer denne artikel en analyse af sprogideologier blandt unge og deres familier i Hirtshals. Sprogideologi er en samlende betegnelse for de forskellige værdiladede opfattelser af bestemte måder at tale på og bestemte grupper af talere, som der måtte være i et givent samfund.

Studiet, der præsenteres i denne artikel, er en del af det kollektive forskningsprojekt *Dialekt i Periferien*, som blev udført fra 2015 til 2018 med finansiering fra Velux Fonden¹. Det samlede projekt består af en komparativ kvantitativ og kvali-

¹ *Dialekt i Periferien* er udført under ledelse af Marie Maegaard sammen med Anne Larsen, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen, Pia Quist, Jann Scheuer og Andreas Candefors Stæhr. Derudover har følgende personer medvirket på dele af projektet: Ida Hjorth, Bente Kristensen, Camilla Boesen Madsen, Julie Rasmussen, Anna K. Jørgensen, Louise Østergaard Sørensen og Maria Wintther Hansen samt en række studentermedhjælpere.

tativ analyse af sprogforandringen i tre danske dialektområder: Sønderjylland (Bylderup), Bornholm (Nexø) og Nordjylland (Hirtshals) baseret på deltagere fra tre generationer (9. klasser, deres forældre og bedsteforældre). Formålet med projektet har været at undersøge tre forskellige dele af Danmark for dermed at kunne diskutere processer for sprogforandring og standardisering mere nuanceret. En nærmere beskrivelse af det fulde forskningsprojekt findes i Maegaard et al. (2020).

Projektets kvantitative analyse af de nordjyske data er baseret på optælling af variationen i fem fonologiske og leksikale træk (for nærmere beskrivelse af de enkelte træk se Maegaard og Monka dette nummer). Resultaterne viser her et gradvist fald i brugen af dialekt i Hirtshals fra bedsteforældregenerationen over forældregenerationen til den unge generation til fordel for standard dansk. Til trods for de tvær-generationelle forskelle er der ingen generationer, der har kategorisk dialektbrug. Dermed er faldet i brugen af dialekt en proces, der må være begyndt allerede før bedsteforældregenerationen, hvilket er i tråd med tidligere studier af området (Hansen & Lund 1983).

I projektet *Dialekt i Periferien* har tilgangen til sprogforandring været forankret i begrebet ”sociolinguistic change” (Coupland 2014a, 2014b). Ideen med at anskue sprogforandring som *sociolinguistisk* forandring er, ikke alene at basere forståelsen af standardisering på rene sproglige analyser men også at inddrage den bredere kontekst af sociale forandringer. Dette perspektiv inkluderer at anskue sprogideologiske aspekter af forandring som centrale og således forstå ændringer og forskydninger i ideologi som en *sociolinguistisk* forandring. Det betyder, at et studie af sprogforandring ikke kun bør indeholde trækanalyser men ligeledes undersøge, hvordan ideologier kan knyttes til sådanne analyser. Jeg vil i denne artikel fokusere på de lokale sprogideologier blandt deltagerne henover tre generationer i Hirtshals for på den måde at give et indblik i de værdier, der knyttes til dialekt, og hvordan disse sammenknytninger har ændret sig over tid og dermed medvirket i den sociolinguistiske forandring. Den sprogideologiske analyse er primært baseret på interviewdata og kombineret med relevante etnografiske observationer. Desuden vil analysen blive diskuteret i sammenhold med tidligere undersøgelser af sprogideologiske forhold i Hirtshals (Gimbel 1983; Hansen 1983; Nyberg & Bauman 1983).

Det er ikke artiklens mål at give en fuldt afdækkende sprogbeskrivelse af det talte sprog i Hirtshals, men derimod at fokusere på det metasproglige lag. Artiklen indleder med en introduktion til Hirtshals som sted og det sprog, der knyttes til området. Derefter gives en introduktion til begrebet ’sprogideologi’ med et kort rids af de tidligere sproglige undersøgelser, der har været foretaget. I den analytiske del af artiklen indledes med en kortere beskrivelse af det talte sprog blandt eleverne,

hvilket efterfølges af en analyse af de etnografisk observerede distinktioner i Hirtshals skole og de metasproglige distinktioner og værdiladninger, som elever, forældre og bedsteforældre selv udtrykker det i interview. Artiklen afsluttes med en diskussion af de mulige forandringer i sprogideologier, som er foregået i Hirtshals.

2 Hirtshals – sprog og sted

I Hirtshals-området betegnes dialekten *vendelbomål* og adskiller sig fra standard dansk i grammatik, fonologi, ordforråd og prosodi. Vendelbomål tales i Vendsyssel, som inkluderer den nordlige del af Jylland, der er adskilt fra resten af Jylland af Limfjorden. Vendelbomål er blevet studeret i en række tidligere studier. De tidligste studier fra slutningen af det 19. århundrede/begyndelsen af det 20. århundrede er funderet i traditionel dialektforskning (Bennike & Kristensen 1898–1912; Feilberg 1896–1914; Jensen 1897–1902; Larsen 1914). Disse studier er blevet efterfulgt af videre deskriptive dialektstudier (Bengtson 1981; Espegaard 1972; Nielsen 1984, 1994), der har leveret omfangsrige beskrivelser og dokumenteret nord–øst og vest–syd dialektal variation.

I begyndelsen af 1980'erne blev der gennemført et stort sociolingvistisk studie i Hirtshals skoledistrikt. (Hansen & Lund 1983). I dette studie fandt Jørgensen (1983) og Nyberg & Bauman Larsen (1983) en bevægelse i retning af standarddansk lignende de resultater som projektet *Dialekt i Periferien* har fundet i 2015–2018. Resultaterne fra undersøgelsen i 1980'erne viste videre, at det overvejende var børn fra Tornby-Vistrup kommune udenfor Hirtshals by – et område domineret af landbrug – som havde den højeste brug af dialekttræk (Jørgensen 1983).

Sproget i hele det vendsysselske område tilsammen med det geografiske område syd for refereres til som nordjysk både af forskere og den almindelige befolkning. Nordjysk kan muligvis betegnes som en regional dialekt indeholdende en stor del træk fra standarddansk, nogle jyske træk som anvendes i hele Jylland samt nogle få regionale træk som er eksklusive for Nordjylland (Pedersen 2016) med et dertilhørende distinkt intonationsmønster (Grønnum 1992, 2001). Nordjylland omfatter Vendsyssel samt det yderligere område syd for Limfjorden. Hvor Nordjylland er defineret institutionelt som en region i Danmark med eget regionsråd etc., er det langt mere vagt defineret sprogligt, og det ville være umuligt at drage en klar grænse. Brugen af specifikke nordjyske træk følger ikke nødvendigvis en statslig defineret grænse.

Figur 1. Vendsyssel og det større regionale område Nordjylland.

I et historisk perspektiv er Hirtshals en ny by, der officielt blev grundlagt i 1919. Kystpunktet, hvor Hirtshals er placeret, nævnes allerede i 1532 i søfartsoptegnelser fra Holland, men indtil 1919 var området blot kendt som Lilleheden bestående af en kro og nogle gårde spredt i det omkringliggende geografiske område (Simonsen 2002). Således har beboerne i Hirtshals ikke en lang og bevidst stedshistorie, som de kan trække på, som for eksempel deltagerne fra delstudiet i Sønderjylland kan (jf. Hovmark & Monka 2016; Monka 2020). Til gengæld er Hirtshals stærkt indlejret i den større historiske narrativ omkring udviklingen af fiskeindustrien på den jyske vestkyst. Hirtshals by blev etableret af staten (efter to tidligere forsøg, der ikke var succesfulde i løbet af det 19. århundrede) sammen med byen Hanstholm længere mod syd. Den nye by Hirtshals var tænkt som et stort anlagt arkitektonisk projekt med det formål at grundlægge en strategisk placeret by, der kunne drage nytte af den blomstrende fiskeindustri samt de gunstige geografiske eksportforhold til de omgivende lande ad søvejen. I den arkitektoniske plan var havnen og jern-banen centralt placeret og byen har således været kendetegnet af gennemfart helt fra begyndelsen (Lange 2016).

Hvor havnen fortsat er i vækst, har der været et fald i indbyggerantal fra mere end 7.000 indbyggere til mindre end 6.000 indenfor de seneste 15 år (Lange 2016). Det større område, der omgiver Hirtshals har omtrent 14.000 indbyggere. Hirtshals var sin egen kommune før kommunesammenlægningen i 2007, men har siden været en del af den større Hjørring kommune, med byen Hjørring (ca. 26.000 indbyggere) som sit centrale omdrejningspunkt. Under mit feltarbejde blev halvdelen af den relativt storslåede tidligere Hirtshals rådhusbygning revet ned til fordel for et nyt

Netto supermarked. Den anden halvdel af den tidligere rådhusbygning udgjorde rammerne om byens bibliotek, som blev bestyret af bibliotekarere, der kun var til stede få timer om ugen – resten af tiden kunne biblioteket bruges via selvbetjening. I kontrast til dette stod det nye stort anlagte bibliotek i centrum af Hjørring sammen med ambitiøse og sidenhen realiserede planer for en ny moderne teaterbygning centralt i Hjørring. Hovedgaden i Hirtshals husede mange lukkede og tomme butikskolaler og tilbød ikke den livlige stemning, som man vanligvis ville forvente sig af et hovedstrøg. Dette blev tydeligt en dag, da jeg sammen med en af deltagerne fra skolen gik langs en ad vejene i byen efter skoletid. To kvinder kom mod os fra hovedgaden og spurgte, hvor byens hovedgade lå. Vi pegede begge to tilbage på gaden, de var kommet ad, og de så overraskede og tydeligvis skuffede på os.

Nedgangen i indbyggertal, lukningen og indskrænkningen af lokale institutioner og de mange lukkede butikker gav alt sammen en følelse af at befinde sig et perifært sted under afvikling. Byen tilbød dog stadig centrale faciliteter som en skole, en togstation, en bank, nogle tøj- og interiørbutikker, restauranter, hoteller og et overraskende stort antal supermarkeder. Supermarkederne var særligt populære blandt norske besøgende, som udnyttede de – i en norsk kontekst – favorable danske priser på fødevarer og derfor foretog jævnlige shoppingture til Hirtshals via den direkte færgeforbindelse mellem Kristiansand og Hirtshals. Det var tydeligt, hvornår en færge fra Norge var ankommet, da supermarkederne fyldtes pludseligt af kunder for relativt kort tid efter at tømmes igen. De mange supermarkeder tilbød også arbejdspladser for de unge deltagere i vores projekt, hvoraf mange arbejdede efter skole. Hirtshals havn har færgeforbindelser til Norge, Island og Færøerne. Derudover er Hirtshals – ligesom resten af den jyske vestkyst – et populært feriemål for tyske turister. Hvert år besøger ca. 2,5 mio. turister Hirtshals, og antallet er steget indenfor de seneste år (Hjørring kommune 2017). Denne rytme med næsten daglige besøg af udenlandske gæster betød, at mange af de unge projektdeltagere havde en løbende international kontakt i deres hverdagsliv. Dog nævnte ingen af dem muligheden for at flytte til f.eks. Norge, når vi talte om deres fremtidsplaner. Snarere var de unge orienterede mod Hjørring, som kunne nås via en direkte togforbindelse med en rejsetid på ca. 25 minutter. Toget kørte hver time og var også den primære transportforbindelse mellem skole og hjem for mange af de unge, som boede i områder omkring Hirtshals by. De populære elever i skolen, dvs. de unge, der deltog i fester hver weekend og havde en høj kurs på det heteroseksuelle marked (jf. Eckert 2002), var karakteriserede ved at kende mange i Hjørring og ofte besøge Hjørring for at deltage i fester. Andre tog til Hjørring for at gå til musikundervisning, for at tage på familiebesøg, på shopping eller i biografen. Især besøg på McDonald's var et

populært mål for mange på tværs af sociale grupperinger. Den sidste skoledag for niendeklasserne blev fejret i en park i Hjørring centrum sammen med andre afsluttende niendeklasser fra skoler i Hjørring.

Orienteringen mod Hjørring ved sådanne rituelle begivenheder understregede Hjørrings centrale betydning for ungdomslivet i Hirtshals. Hvor Hirtshals ikke har uddannelsesstilbud udover folkeskolens ni klassetrin, byder Hjørring på 10. klasseuddannelsen, teknisk skole, gymnasier samt kortere og mellemlange videregående uddannelser. Dette betød, at det var påkrævet for de unge deltagere at flytte sig væk fra Hirtshals, hvis de ønskede at tage videre uddannelse. Alle deltagere talte om og planlagde at tage til Hjørring for videre uddannelse efter afslutningen af niende klasse. Naturligvis varierede deres ønskede uddannelsesmål, men ingen af dem talte om andre steder end Hjørring. De deltagere, der var interesserede i yderligere former for uddannelser end dem, Hjørring kunne tilbyde, orienterede sig mod de større danske byer København, Aarhus og Aalborg.

3 Sprogideologier

Sprogideologi er et vigtigt begreb indenfor sociolingvistik og lingvistisk antropologi (fx Scheffelin, Woolard & Kroskrity 1998; Milroy & Milroy 1999). Denne artikel tager udgangspunkt i Irvine og Gals definition af begrebet sprogideologi som:

The ideas with which participants and observers frame their understandings of linguistic varieties and map those understandings onto people, events, and activities that are significant to them. (Irvine & Gal 2000: 35)

En sprogideologi kan således forstås som en sammenknytning af forestillinger om et sprog, en dialekt, en stil – og dets brugere. I sådanne forestillinger bindes bestemte mennesker til bestemte måder at tale på, og videre knyttes bestemte værdier til disse mennesker og deres sprog. Sprogideologier er samtidig stærkt identitetsskabende, da der igennem disse systemer optegnes linjer og grænser mellem måder at tale på og mellem grupper af mennesker. Igennem sprogideologier kan man således få en forståelse af, hvem der opfattes som hørende til i kategorierne ”os” og ”dem” (Karlander, Milani, Jonsson 2017: 239). I analysen her er der fokus på lokale beboeres ideer om henholdsvis standarddansk og dialekt. Analysen undersøger, hvordan lokal dialekt konstrueres som en ideologisk størrelse, der står i forhold til andre måder at tale på – det være sig andre dialekter eller standarddansk – og hvordan der knyttes opfattelser og værdier til dels den lokale dialekt og dels andre vari-

eteter af dansk. Sprogideologier er derfor rige områder at undersøge, når man ønsker at forstå et specifikt sprogsamfund og finde forklaringer på den gældende sprogbrug. I relation til sociolingvistisk forandring er sprogideologier væsentlige analyseobjekter, da forestillinger om måder at tale på må antages at påvirke den måde, talere og sprogsamfund udvikler deres sprog på:

[...] language varies and changes as a consequence of the valorization processes inherently present in the construction of boundaries between social groups. As a consequence, and to put it simply, we predict that people will (be motivated to) set aside or restrict speech habits that they feel bad about and adopt ways of speaking that they see positively [...] (Kristiansen, Garrett & Coupland 2005: 12–13).

En persons foretrukne måde at tale på er naturligvis ikke statisk, men varierer alt afhængigt af kontekst og situation, og det er derfor ikke forventeligt, at en specifik måde at tale på entydigt udkonkurrerer alle andre. Dog er der bestemte måder at tale på, som vurderes at være passende indenfor en smallere række af kontekster, og andre måder, der til gengæld opfattes som anvendelige i en langt bredere ramme (som det ofte gør sig gældende for standarddansk). Netop denne sammenhæng mellem kontekst og sprog er i bevægelse i sociolingvistisk forandring, hvor gradvise ændringer i opfattelserne af, hvad der er det bedste sprog i skolen, i medierne mv. afspejles i sprogforandringen.

Sprogideologier har i nogen grad været undersøgt tidligere i Hirtshals både blandt skoleelever og forældre som en del af den sociolingvistiske Hirtshalsundersøgelse i 1980'erne (Hansen & Lund 1983). Her undersøges "elevernes egen opfattelse af sproget" (Nyberg & Baumann Larsen 1983) og "forældrenes mening om sproget i hjemmet og i skolen" (Hansen 1983). De skoleelever og forældre, som er undersøgt i disse delstudier, udgør omtrent forældregenerationen og bedsteforældregenerationen i det aktuelle Hirtshalsstudie fra 2015–2018. Undersøgelserne var i begge tilfælde baseret på data der var indsamlet ved brug af spørgeskemaer. Magda Nyberg og Mogens Bauman Larsen finder blandt eleverne på daværende tidspunkt ikke klare og stærkt afgrænsede idé om egen sprogbrug som anderledes fra andre steder, hvilket adskiller dem fra elever i Sønderjylland og på Bornholm, hvor "kodeskift er en selvfølge i sprogbrugen" (ibid. 146). Desuden viser resultaterne, at standard ("rigsmål") vurderes som et "socialt aktiv" blandt de unge (ibid. 146). I Elisabeth Hansens undersøgelse af den daværende forældregenerations opfattelser af sprog vurderes standard ligeledes som central, når forældrene peger på, at "elevernes sprog i skolen skal være rigsmål" (ibid. 185). Dog er denne holdning noget modificeret, da der også udtrykkes en vis positiv holdning overfor dialekten

med meninger om, at dialekt ikke direkte bør rettes i skolen, og at standard primært skal praktiseres i danskundervisningen, hvor der i de øvrige fag er større åbenhed overfor dialektbrug (ibid. 174–175). Desuden rapporterede forældrene at ”udtynde” deres dialekt i forholdet til deres børn, i det omfang de overhovedet talte dialekt (ibid. 184). Tidligere undersøgelse viser altså en generel positiv indstilling overfor standard blandt det, der svarer til den nuværende forældregeneration.

Sprogideologier kan udtrykkes både eksplicit og implicit, såvel som de opererer både bevidst og underbevidst. Oftest anvendes eksperimentelle metoder til at undersøge underbevidste sprogideologiske aspekter (cf. Kristiansen 2009; Maegaard & Quist 2020), hvorimod eksplicitte forståelser og meninger om sprog ofte undersøges igennem interviewdata, hvor sprogbrugerens egne ord sættes på sprogvalg og værdier. Ligeledes anvendes medietekster ofte til at undersøge bredere funderede sprogideologier, da man herigennem kan få et indblik i, hvilke syn på sprog, der hersker i det offentlige rum (Johnson & Milani 2009). I denne analyse er der fokus på de lokale sprogbrugerers sprogideologier, dvs. vurderinger og syn på måder at tale på, som de udtrykkes i talernes egne kommentarer om sprog. Ved at undersøge sprogbrugernes egne udsagn om sprog indskrives dette studie sig i den længere tradition af ”folk linguistics” (Niedzielsky & Preston 1999). Her anskues ’lægmands-termer’ og ’lægmandsindsigter’ som værdifulde, da de, til trods for ikke altid at stemme overens med den ’korrekte’ lingvistiske udlægning, kan give vigtige indsigter i en lokal sprogbrugs funktioner og ikke mindst værdisætninger (se også Svenstrup & Thøgersen). Samtidig giver en undersøgelse af ’folkelingvistik’ mulighed for at forstå, i hvilken udtrækning et bestemt steds sprogbrugere er i stand til at sætte ord på deres egen sprogbrug og adskille den fra andre steders sprogbrug. Malene Monka peger i sin afhandling på, at det kan variere meget i hvilken grad sprogbrugere er i stand til at italesætte egen sprogbrug og sætte den i forhold til andres (2013: 126).

4 Feltarbejde, data og metode

Feltarbejdet i Hirtshals bestod af 5 måneders etnografi (august–december 2015) med et kort afsluttende besøg i maj 2016 under den sidste undervisningsuge inden niendeklassernes eksamensperiode. Ved skoleårets begyndelse flyttede jeg ind i lejlighedskomplekset Margretheparken tæt på Hirtshals skole og byens centrum. Et større område med et-families huse omgav lejlighedskomplekset. Flere elever boede med deres familier i lejlighederne og husene i dette område, og det betød, at jeg ofte mødte eleverne og fulgte med dem til og fra skole. Min primære deltagerobservation blev gjort på skolen, hvor jeg deltog i skoledagene sammen med eleverne

og havde min faste plads i klassen. Derudover deltog jeg i mindre omfang i aktiviteter udenfor skolen som f.eks. klubaftener i ungdomsskolen, smalltalk når jeg mødte dem på deres fritidsjob i byens butikker osv. Min lange tilstedeværelse gjorde, at eleverne til sidst vænnede sig så meget til mig, at de spurgte, hvor jeg havde været, hvis jeg ikke havde været i skole en dag. Denne form for løbende uformelle deltagerobservation har givet adgang til data om det levede liv blandt unge i Hirtshals, og suppleret interviews med informationer, der ikke er tilgængelige igennem den relativt korte og mere formelle interviewsituation. Udover min egen deltagelse var studentermedhjælper Bente Kristensen aktiv i feltarbejdet. Pia Quist deltog ligeledes i feltarbejdet i en kort periode. Som del af feltarbejdet indsamlede vi selvoptagelser blandt unge og familier. Derudover udførte jeg individuelle interview og gruppeoptagelser med de unge – og indsamlede sociale medie-data (dvs. data fra sociale medier) fra de unge og deres forældre. I tillæg gennemførtes en række familieinterview hovedsageligt med familier, der havde boet i Hirtshals-området gennem tre generationer. I Tabel 1 findes en oversigt over samtlige typer af data fordelt på de tre generationer.

Tabel 1. Oversigt over samtlige data

Unge	Forældre	Bedsteforældre
Individuelle interview	Familieinterview	Familieinterview
Familieinterview	Selvoptagelser	Selvoptagelser
Gruppeoptagelser	Sociale medie-data:	
Selvoptagelser	Facebook	
Etnografiske observationer		
Sociale medie-data:		
Facebook, Instagram, Snapchat		

I analysen af sprogideologier i Hirtshals har der været fokus på interviewdata, hvor deltagerne er blevet bedt om at reflektere over egen sprogbrug og sproget generelt i Hirtshals og omegn. Alle unge deltagere blev interviewet individuelt på skolen, og hvert interview varede en time til halvanden. Alle interview med de unge blev gennemført i slutningen af etnografien og blev udført med mig som interviewer for at opnå de bedst mulige forudsætninger for en fortrolig interviewsituation. Graden af performance overfor mig som en ukendt og udefrakommende var søgt mindsket, da eleverne på interviewtidspunktet havde vænnet sig til mig som en del af skolehverdagen, og for de flestes tilfælde havde ført en del samtaler med mig allerede. Den insider-rolle, jeg havde opbygget igennem min månedlange tilstedeværelse, gav basis for ret fortrolige interview, hvor mange af deltagerne talte relativt frit om

personlige emner som f.eks. kærester, sex og alkohol. Familieinterviewene blev udført i deltagernes private hjem og havde en varighed af 1–2 timer og blev gennemført i nogle tilfælde med mig som ene interviewer og i andre tilfælde med mig og enten Bente Kristensen eller Pia Quist. Eftersom, der ikke var udført etnografi blandt forældre og bedsteforældre, fremstod vi som interviewere i højere grad som outsiders, end det var tilfældet i interviewene af de unge. Dette kan have betydning for de udtalelser forældre og bedsteforældre kom med. Det kan tænkes, at de i højere grad har performet i situationen og tilpasset deres svar eventuelle forestillinger om, hvad vi som sprogforskere gerne ville høre. De familier, der er udvalgt til undersøgelsen i denne artikel, er familier med medlemmer, der har boet i og omkring Hirtshals over tre generationer. Formålet med denne udvælgelse har været at få adgang til de familier, hvori dialekten må formodes at stå stærkest. Tabel 2 giver en oversigt over antal og fordeling af de deltagere, der udgør basis for den sprogideologiske analyse.

Tabel 2. Oversigt over interviewdata anvendt i analysen

Unge	Forældre	Bedsteforældre
26 (11 ♂ – 15 ♀)	7 (3 ♂ – 4 ♀)	4 (1 ♂ – 3 ♀)

Interviewene blev gennemført som løst strukturerede sociolingvistiske interview. Det samlede projekt, *Dialekt i Periferien*, arbejdede med en fælles interviewguide, hvori der var fastlagt en række områder indenfor sociale praksisser og sprogbrug, som interviewene i så vid udstrækning som mulig, havde til formål at afdække. I interviewene af de unge deltagere var der et stærkt fokus på praksisser og grupperinger i skolen, hvorimod der i familierne var et mere entydigt fokus på sprog. Udover interviewdata er der anvendt indsigter fra de etnografiske observationer.

Den analytiske fremgangsmåde for den sprogideologiske analyse har været systematisk at identificere metasproglige udsagn i interviewmaterialet og analysere disse i sammenhæng med den umiddelbare interaktionelle kontekst. Inden blikket vendes mod studiets interviewdata, tegnes på basis af de etnografiske observationer et billede af niendeklassernes sproglige grænsedragninger, for på den måde at give et indblik i, hvordan sprog stod frem og blev relevant udenfor interviewsituationen – dvs. i den levede dagligdag.

5 Hirtshalselevernes sprog

Generelt hørte jeg alle unge deltagere tale nordjysk i skolen. Det var bemærkelsesværdigt fra begyndelsen af feltarbejdet, at de unge havde et tydeligt nordjysk intonationsmønster. For det tonale forløb mellem stavelser, en såkaldt trykgruppe bestående af en trykstærk stavelse efterfulgt af en tryksvag stavelse, gælder for nordjysk, at tonen går lidt op i den trykstærke stavelse og derefter falder markant på den tryksvage stavelse. I standarddansk går tonen i en trykgruppe derimod en smule ned i den trykstærke stavelse, efterfølgende lidt op og så ned igen i den tryksvage stavelse (Grønnum 1992: 64, 2001: 306).

I Tabel 3 er opgjort en række observationer over sproglige træk blandt eleverne i deres hverdagsinteraktioner. Ingen af de oplistede træk var kategoriske for de unge talere.

Tabel 3. Observerede sproglige træk i den unge generation

Nordjyske træk			
Træk	Beskrivelse	Standard	Lokal udtale
(præp.) ²	+ / – stød	+ <i>stød</i>	÷ <i>stød</i>
	1. på præp. brugt som adverbial partikel	1. <i>tag den på</i> [på']	1. <i>tag den på</i> [pâ']
	2. på præp. brugt uden efterfølgende objekt	2. <i>hvor kommer du fra</i> [frɑ']	2. <i>hvor kommer du fra</i> [frɑ']
(vokal-forlæng.) ³	Dialekten har forlængelse af kort vokal i oprindelige tostavelsesord, hvor <i>udlydende æ</i> bortfaldet pga. jysk apokope.	Eks. <i>sætte</i> [sædə]	Eks. <i>sætte</i> [sæ'd]
(-et) ⁴	Bøjningsmorfemet -et	[əð]	[ə] ⁵
	1. som participium af verbum (Ex. vask-et)	[vasgəð]	[wasgə]
	2. som bestemt form af neutrum (Ex. rumm-et)	[rām'əð]	[rām'ə]
leksikalsk	To dialektord: [jöw'd] (fint), [kəw'd] (irriterende) ⁶	- -	[jöw'd] [kəw'd]

² jf. Nyberg & Larsen 1983:114, træk nr. 4

³ jf. Nyberg & Larsen 1983:114, træk nr. 1

⁴ jf. Jysk ordbog, kort 6.1

⁵ kun observeret i meget få tilfælde i den unge generation; den regionale variant beskrevet under 'jyske træk' i tabellen var langt mere udbredt

⁶ jf. Pedersen 2016: 131; kun få talere gjorde brug af disse udtryk; *kawt* var mere udbredt end *jøwt*

Tabel 3. Observerede sproglige træk i den unge generation (forts.)

Jyske træk			
Træk	Beskrivelse	Standard	Lokal udtale
(-et) ⁷	Bøjningsmorfemet -et –1. som participium af verbum (Ex. vask-et) –2. som bestemt form af neutrum (Ex. rumm-et)	[əð] [ˈvasgəð] [ˈrām'əð]	[əd] [ˈvasgəd] [ˈrām'əd]
(-or/år) ⁸	Til standardens [-oɹ] svarer [-å(ɹ)]	Eks. sort [soɹd] Eks. tror [troɹ]	Eks. sort [sā(·)ɹd] Eks. tror [trā·]
(-dig) ⁹	-dig endelser udtales med hårdt [-d] vs. standardens [-ð]	Eks. modig ['mo·ði] Eks. stadig ['sdā·ði]	Eks. modig ['mo·di] Eks. stadig ['sdā·di]
(-g) ¹⁰	Til udlydende [-g] i standard svarer [-j] ¹¹	Eks. æg [æ'g]	Eks. æg [æ'j]
(-ə i bf. pl.) ¹²	Udlydende -ə svinder i bf. pl., og vokalen forlænges ¹³	Eks. pigerne [pi·ɹnə]	Eks. pigerne [pi·ɹn]
(stemt+ustemt konsonant) ¹⁴	Stødfravær i enstavelsesord med kort vokal+stemt+ustemt konsonant.	Eks. kant [kan'd] Eks. folk [fɔl'g]	Eks. kant [kand] Eks. folk [fɔlg]
(gamle enstavelsesord) ¹⁵	Stødfravær i en række bestemte enstavelsesord med kort vokal	Eks. skov [sgåw'] Eks. vej [væj']	Eks. skov [sgåw] Eks. vej [væj]

Udover de variationer i støduddtale, som er listet i Tabel 3, er observeret en lang række ord udtalt uden stød blandt de unge, hvor standard har stød. Stødet erstattes typisk af lang ustødt vokal. Bent Jul Nielsen har i en fodnote peget på lignende observationer af et udbredt stødfravær i sin gennemlytning af Magda Nyberg og Mogens Bauman Larsens (1983) optagelser fra Hirtshals:

Det bør imidlertid nævnes at der hos unge medlemmer af sprogsamfundet, nemlig elever i Hirtshals storkommunes skoler, er iagttaget en tendens til meget svag støduddtale. Jeg har på båndoptagelser indeholdende interviews med skolebørn fra Hirtshals, Bindslev, Horne og Tversted [...] fundet lange passager hvor jeg ikke har hørt et eneste stød [...] (Nielsen 1984, fodnote 22).¹⁶

⁷ jf. Jysk ordbog, kort 6.1, Nielsen & Pedersen 1991, kort 11 og 12, Pedersen 2010

⁸ jf. Nielsen & Nyberg 1992:58, træk nr. 24

⁹ jf. Nielsen & Nyberg 1992:58, træk nr. 27

¹⁰ jf. Nielsen & Nyberg 1992:58, træk nr. 28, Pedersen 2016:127

¹¹ Denne brug var i mange tilfælde karikeret

¹² jf. Pedersen 2016:125

¹³ Kun observeret i meget få tilfælde

¹⁴ jf. Nyberg & Larsen 1983:114, træk nr. 3

¹⁵ jf. Lund 1977:72, Jørgensen 1983:27, Pedersen 2016:125

¹⁶ En stor tak til Inge-Lise Pedersen for at have fundet sammenhængen mellem dette studies observationer og Bent Jul Nielsens fodnote.

Gennemgående observeredes for nogle talere stødfravær i *her* og *der* i trykstærk position, dertil med variation i vokaludtalen: ['hɑ.ɪ] overfor standard ['he.ɪ], ['dɑ.ɪ] overfor standard ['de.ɪ] som i eksemplet her: ”så jeg havde hvide streger her og min bikini gik så en helt anden vej så hvide streger der”. Andre mere varierende eksempler var ord som normal [nɔ'mɑ:l] overfor standard [nɔ'mä'l], neutral [növ'trɑ:l] overfor standard [növ'trɑ'l], definition [defini'søn] overfor standard [defini'sø'n], telefon [tel'fɔn] overfor standard [tel'fɔ'n], blå [blå:] overfor standard [blå], bh [be'hå:] overfor standard [be'hå]. En del af disse observationer synes ikke at kunne forklares som videreførelser af dialektudtaler. Det har ikke været muligt indenfor rammerne af projektet *Dialekt i Periferien* at kortlægge observationerne nærmere, men Bente Kristensen (2016) har i sit speciale lavet en beskrivelse af to talers fravær af stød. Desuden arbejder Inge Lise Pedersen, Pia Quist, Malene Monka og Kristine Køhler Mortensen på nuværende tidspunkt på en mindre beskrivelse af observationerne (Mortensen mfl. u.udarb.).

Eftersom alle talte mere eller mindre nordjysk, blev det hurtigt noget, som ikke lød påfaldende i mine ører. Jeg akkommoderede tilsyneladende også selv efter et stykke tid, hvor jeg oplevede, at min familie og venner fra København under telefonsamtaler ville påpege, at jeg ”lød jysk”. Til trods for faldet i dialektbrug i Hirtshals var det tydeligt, at folk fra Hirtshals såvel som folk fra København bemærkede hørbare forskelle i en sådan grad, at de ville kommentere det eksplicit.

5 Sprogideologier i den unge generation

5.1 Etnografisk analyse

Da jeg kom til Hirtshals skole og introducerede mig selv som ”sprogforsker” fra Københavns Universitet, antog de unge deltagere intuitivt, at jeg var kommet for at undersøge deres brug af bandeord. Denne umiddelbare reaktion gjorde det tydeligt, at deltagerne ikke tænkte på deres geografiske placering som den primære grund til, at en sprogforsker ville observere deres sprogbrug. Eftersom det etnografiske studie var en del af det større projekt *Dialekt i Periferien*, annoncerede jeg på linje med projektets øvrige etnografiske delstudier, at min forskning var en del af et projekt med fokus på dialekt. De første reaktioner fra eleverne på denne information var, at de havde en lærer, der kom fra Bornholm, og at det var tydeligt i måden, han talte på. Igen viste denne umiddelbare reaktion, at det at forbinde måden, de selv talte på med dialekt, ikke var en instinktiv manøvre. Hvad angik ”den bornholmske lærer”, så bemærkede jeg aldrig selv, at han på nogen måde lød særlig bornholmsk, hvilket kan have at gøre med, at han havde boet i Hirtshals det meste af sit voksne liv. Når jeg talte med de unge deltagere, afstod jeg generelt fra at nævne dialekt for

eksplicit. Jeg fortalte dem igen og igen, at jeg var interesseret i deres dagligdags tale. Ikke desto mindre vidste hele skolen i noget omfang, at jeg var interesseret i vendelbomål.

Lærerne var hurtige til at lade mig vide, at der ikke kunne høres meget dialekt i skolen – i hvert fald ikke blandt de tre niendeklasser. Hvis jeg skulle finde lokal dialekt, skulle jeg tale med Peter fra 8. a, som var den eneste elev, der talte dialekt. I toget mod Hjørring havde Bente Kristensen og jeg en dag lejlighed til at tale med denne udpegede Peter fra 8. a, da han selv tog kontakt til os og spurgte, om vi var ”sprogforskerne”. Vi talte med ham under togturen, og han brugte flere træk fra vendelbomål i denne samtale. Det var tydeligt ud fra hans smil og lette latter, at han nød de situationer, hvor jeg var nødt til at sige ”hvad?”. Det fik mig til at tænke, at han muligvis udførte lidt af et show for os. Han fortalte os, at han var fast besluttet på at blive landmand og allerede havde fritidsarbejde hos en lokal landmand i området. Udover togturen havde jeg ikke meget kontakt med Peter, da han hørte til på et andet klassetrin end det, der var mål for undersøgelsen.

På nær Peter og den bornholmske lærer havde langt størstedelen af deltagerne vanskeligheder ved at mobilisere nogen former for umiddelbare observationer omkring dialekt i skolesammenhæng. De kunne ikke pege på personer i skolen, som havde lokale eller andre bemærkelsesværdige karakteristika forbundet med deres måder at tale på. Mine egne observationer stemte i mange henseender overens med de unge deltagers egne udsagn. Jeg hørte ikke vendelbomål talt på skolen. Jeg bemærkede nogle få træk her og der fra skolens ældre pedel, som en af lærerne senere kunne fortælle mig praktiserede dialekt som en hobby ved at give en årlig nytårstale på vendelbomål på YouTube. Dette blev dog aldrig nævnt af de unge deltagere, og jeg tvivler på, at de havde nogen viden om pedellens medierede dialektbrug.

Parallelt til den bornholmske lærer blev jeg selv tillagt en kontrasterende position baseret på mit geografiske ophav. Jeg var ikke bare ”sprogforskeren”, jeg var sprogforskeren fra *København* – ”københavnerne”, som en af drengene udtrykte det i en selvoptagelse som en reference til Bente Kristensen og mig. At københavneren lød anderledes, blev tydeligt en dag i skolen, da jeg sammen med en gruppe piger gik ned ad gangen i retning mod nogle af deres veninder. En af pigerne sagde noget helt kort, da vi nåede gruppen af veninder, som jeg ikke engang nåede at høre, hvorefter en af de andre straks udbrød ”du lyder ligesom Kristine!”. At en så kort ytring, end ikke bemærkelsesværdig for mine ører, blev akut bemærket af deltagerne som noget, der adskilte sig fra deres vanlige måde at tale på, tydeliggjorde, at variation fra deres lokale måde at tale på var markeret. Episoden demonstrerede,

at det sprog, jeg talte var illegitimt at anvende for de unge deltagere, når de var i skolen blandt deres egne. Til trods for en sproglig situation med relativ uudtalt metasproglig bevidsthed var variation fra det nordjyske ikke umarkeret eller acceptabel, men snarere noget, der blev bevoget og kontrolleret blandt eleverne.

Det var ikke blot en anderledes måde at tale på, der kendetegnede ”københavneren”, men en større kropsliggjort forestilling. Karoline fortalte mig under et interview, at hun sammen med sin mor en dag havde set mig i et af de lokale supermarkeder, og at moderen havde bemærket, at jeg ”gik som en københavnner”. Da jeg spurgte, hvad det nøjagtig betød, svarede hun: ”som om du har travlt”. Således repræsenterede jeg altså en kropsliggjort yderside i det lokale sprogsamfund i skolen – en måde at tale og bevæge sig på, som var anderledes end den vanlige måde at gøre ting på i Hirtshals.

Disse observationer peger tilsammen på et sprogsamfund, der ikke definerer deres stedsknyttede lokale sprogbrug eksplicit og distinkt, som det er tilfældet i det sønderjyske delstudie (Monka 2016, 2020) og det bornholmske delstudie (Stæhr & Larsen 2020), men snarere udpeger kontrastive figurer til den lokale norm – dem som *ikke* er en del af det generelle billede. Således var de unges måde at tale på forstået ud fra, hvad den ikke lød som.

5.2 Analyse af interview-data

Refleksioner omkring dialekt og sproglig variation skulle generelt initieres af mig. Deltagerne i Hirtshals synes ikke at besidde samme grad af lingvistiske indsigt i egen sprogbrug som deltagerne i de øvrige delstudier på Bornholm og i Sønderjylland gør. I denne del vil jeg give et overblik over de unge deltagers metasproglige udsagn for at give en forståelse af, hvordan de ser deres egen måde at tale på i forhold til andre.

Adspurgte i interviews om, hvordan de ville beskrive deres måde at tale på, kom deltagerne med betegnelser som ”normal”, ”neutral” og ”rigsdansk”, som det er tydeligt i Eksemplerne 1 og 2.

Eksempel 1

Familieinterview: Andrea (And), søster (Søs)
Interviewer: Kristine Køhler Mortensen & Pia Quist

- 01 Søs: sådan meget (.) normalt synes jeg
- 02 And: ja neutralt
- 03 Søs: altså vi snakker ikke sådan dialekt

Andrea og hendes søster bruger betegnelserne ”normal” og ”neutral”. Som en videre forklaring afviser Andrea direkte at tale ”dialekt”. Hendes eksplicitte henvisning til dialekt kan skyldes hendes viden om interviewernes interesse i lokal sprogbrug, men det er interessant, at hun finder det relevant at understrege en afstandtagen til dialektbrug. Det tydeliggør, at den unge generation har et billede af, at lokal dialekt findes, men er langt fra at sætte deres egen sprogbrug i forbindelse med vendelbomål.

Ligesom Andrea og hendes søsters betegnelser som normal og neutral, betegner Lea sin generations måde at tale på som ”rigsdansk”.

Eksempel 2

Individuelt interview: Lea (Lea)
Interviewer: Kristine Køhler Mortensen

- 01 Lea: Jeg tror vi alle sammen taler sådan rimelig rigsdansk
02 jeg tror måske man ville kunne sige at David han taler
03 lidt københavnsk det er vist så så meget som det bliver
ver

Betegnelsen rigsdansk er en relativ udbredt betegnelse for standard sprogbrug blandt den almindelige befolkning. Dog har betegnelsen ingen klar definition og associeres med en lang række af betydninger såsom forståelighed, geografisk neutralitet og korrekthed. Dronningens måde at tale på bliver blandt nogle forbundet med disse betegnelser (Svenstrup & Thøgersen 2009: 195). I Leas udsagn er det ikke helt tydeligt, hvad hun mener med ”rigsdansk”, men udsagnet afslører, at der i hendes opfattelse er tale om noget umarkeret. Lignende opfattelser af egen sprogbrug som umarkeret eller betegnet som ”rigsdansk” er påvist i andre jyske sprog-samfund. Malene Monka viser i sin undersøgelse af voksne i Odder, at det på samme vis ikke var ligetil at få deltagerne til at tale om egen sprogbrug, men at det i høj grad skulle initieres af hende i interviewsituationen. Flere talere brugte her betegnelsen ”rigsdansk”, til trods for at deltagerne samtidig kunne pege på, at denne opfattelse nok mere var en abstrakt idé end noget der stemte overens med virkeligheden.

Den eneste distinktion, som Lea tilbyder i eksemplet ovenover, er David, som i hendes opfattelse taler ”københavnsk” – og det er blot ”lidt”. Udover det lader der ikke til at være noget at bemærke ifølge Leas opfattelse af den lokale sprogbrug: ”det er vist så meget det bliver”. Deltageren David, som Lea her refererer til, lød i mine ører ikke mere standard end de andre deltagere. Dog havde han en meget stærk interesse i København og var tydeligt orienteret mod hovedstaden.

Som beskrevet på baggrund af de etnografiske observationer, var københavnere en figur, som stod i kontrast til den lokale måde at tale på og bevæge sig på. Hvor de unges egen måde at tale på i udgangspunktet blev beskrevet som normal, var københavnsk til gengæld ”mærkeligt”, ”fint” og ”sådan lidt kongeligt”, som Katrine udtrykte det i sit interview.

I de individuelle interviews var jeg opmærksom på ikke at tilbyde nogle specifikke betegnelser for den lokale måde at tale på, men valgte snarere at afvente og se hvilke termer, de interviewede selv bragte frem. Dette var dog ikke altid en nem opgave, eftersom emnet dialekt skulle initieres så kraftigt af mig for at blive et emne i samtalen. I interviewene var de mest udbredte betegnelser for den lokale sprogbrug ”nordjysk” og ”jysk”. Betegnelsen vendelbomål var som oftest en term, der skulle introduceres af mig. Betegnelsen var dog genkendelig for alle og krævede ikke nogen forklaring, når den blev introduceret, men det var ikke en betegnelse, der virkede til at være specielt aktiv i deres ordforråd. Hvor vendelbomål tydeligt refererede til dialekt, havde nordjysk til gengæld mere varierende betydning. I Simones forklaring i Eksempel 3 afviser hun det forslag, at det skulle være muligt at finde nogle forskelle i måden den unge generation taler på og forbinder i stedet nordjysk til ældre talere.

Eksempel 3

Individuelt interview: Simone (Sim)
Interviewer: Kristine Køhler Mortensen (Int)

- 01 Int: synes du der er nogen der taler mere nordjysk i klas-
02 sen end andre?
03 Sim: ikke rigtig (.) det er mere ældre sådan man kan høre
04 det (.) det er meget ældre der gør det

Simones kobling mellem ”nordjysk” og ”ældre” afslører en forståelse af dialekt som noget, der hører til i fortiden og ikke er relevant til at beskrive opdelinger i den unge generation. På samme måde peger Katrine på bedsteforældregenerationen, da hun bliver bedt om at forklare, hvordan nordjysk lyder (Eksempel 4).

Eksempel 4

Individuelt interview: Katrine (Kat)
Interviewer: Kristine Køhler Mortensen (Int)

- 01 Int: mm mm og hvordan lyder nordjyder så synes du
02 Kat: mm det ved jeg ikke de øh- nu er der nogen sådan mine
03 bedsteforældre og sådan noget de snakker rigtig meget
04 sådan bondsk kalder jeg det
05 Int: mm

- 06 Kat: jeg ved ikke om det hedder det
 07 Int: nej
 08 Kat: så min papfars mor hun snakker meget sådan ja nu kan
 09 jeg selvfølgelig ikke men sådan noget jen [jæn'] og så-
 10 dan for at sige en og sådan at- det synes jeg er vir-
 11 kelig svært at forstå
 12 Int: okay
 13 Kat: hun snakker også sådan rigtig rigtig gammelt

Udover at koble nordjyderns måde at tale på til ”rigtig rigtig gammelt” (13) introducerer Katrine en anden betegnelse i relation til dette: ”bondsk” (04). Betegnelsen er forbundet med noget usikkerhed, eftersom Katrine introducerer det som hendes personlige term, noget hun kalder det (04) og efterfølgende udtrykker usikkerhed om, hvorvidt det er den rette term at bruge (06). ”Bondsk” blev ikke kun anvendt af Katrine, men også blandt nogle andre elever, forældre og bedsteforældre. Dog var det noget overraskende for mig, at den unge generation kendte til ordet, da det ikke syntes at være et ord, der cirkulerede bredt og var aktivt i hverdagen. Hvor termen ”bondsk” måske ikke er overraskende, når den ytres af en ældre deltager, siger det, at en ung taler kender til termen og bruger den i forhold til den lokale måde at tale på, noget om en mulig overlevering af sprogideologier fra generation til generation. Det kan tænkes, at Katrine har hørt termen ”bondsk” i forbindelse med den lokale sprogbrug fra ældre generationer og nu altså reproducerer den samme beskrivelse. Sammenkædningen af ”nordjyder”, ”bondsk” og ”rigtig rigtig gammelt” skaber til sammen en negativ værdiladning af den lokale sprogbrug og er tydeligt noget Katrine definerer som udenfor hendes egen generation.

Derudover distancerer Katrine sig yderligere fra denne måde at tale på ved at forklare, at den er vanskelig at afkode for hende (10–11). Lignende erfaringer med uforståelighed blev udtrykt af en anden deltager, der fortalte, at når hun var på sit fritidsjob hos en lokal bager, nikkede hun bare og sagde ja og lod som om hun forstod, når den ældre bagermester talte til hende i dialekt. Blandt visse deltagere bliver ældre familiemedlemmers dialektbrug dog også betegnet som, udover at være gammelt, at være ”hyggeligt”. Som Mikkel udtrykte det i beskrivelsen af sin bedstefars dialektbrug: ”Det er sådan det gør det bare lidt mere hyggeligt af en eller anden grund”. Således kunne ’en gammel måde’ at tale på også knyttes til positive værdier i form af hygge og familieintimitet. Dog var det i de positive værdiladninger fortsat en måde at tale på som var klart afgrænset fra den unge generation selv.

Som nævnt tidligere bruges betegnelserne nordjysk noget svingende og dækker nogle gange over en ældre og uforståelig måde at tale på og andre gange over den unge generations måde at tale på. Hvor Simone tidligere i sit interview skelnede

hendes egen generations måde at tale på fra nordjysk, skifter hun senere og forbin-
der termen direkte til et ”vi” (Eksempel 5).

Eksempel 5

Individuelt interview: Simone (Sim)

Interviewer: Kristine Køhler Mortensen (Int)

- 01 Int: hvad er en typisk nordjyde eller sådan hvad ville du
02 sige det var
03 Sim: det ved jeg ikke måske ikke- jeg synes ikke vi har
04 særlig fint sprog det er bare ja jeg ved ikke vi tæn-
05 ker ikke så meget over når vi snakker tror jeg ikke
06 Int: mm
07 Sim: sådan lidt ja tit kan det lyde lidt på en måde bonde-
08 røvsk
09 Int: mm
10 Sim: ja haha
11 Int: haha
12 Sim: ha i forhold til andre steder

Da hun bliver bedt om at beskrive en typisk nordjyde, afviser Simone først at have den tilstrækkelige viden og går derefter videre til at vurdere sin egen måde at tale på: ”jeg synes ikke vi har særlig fint sprog” (03–04). Referenten ’vi’ inkluderer muligvis Simone og hendes skolekammerater såvel som en bredere mere vagt defineret gruppe af alle mennesker, der bor i Nordjylland. Det væsentlige her er, at Simone inkluderer sig selv i sin vurdering, og at hun ligesom Katrine i eksemplet forinden vurderer nordjysk som noget negativt – eller i hvert fald som noget ikke ”særlig fint”. Hun fortsætter med yderligere detaljer og tilbyder nu termen ”bonderøvsk” (07–08). Hvor termen formentlig dækker over noget af den samme betydning som ”bondsk”, introduceret af Katrine, synes brugen af bonderøv i højere grad at matche nutidig ungdomsstil. Hvor Simone er i stand til at reflektere metasprogligt og går fra at associere ældre mennesker med nordjysk (Eksempel 3) til at forbinde sig selv med betegnelsen og tilkoble negative værdier understreger hun samtidig, at deres hverdagslige sprogbrug ikke er noget, der bliver fokuseret meget på: ”vi tænker ikke så meget over når vi snakker” (04–05). Hvor dette udsagn formentlig er sandt for de fleste mennesker, er det interessant, at Simone eksplicit italesætter den manglende daglige opmærksomhed på sproglig variation. Dette synes at resonere med udsagnene fra Andrea, Andreas søster og Lea i Eksemplerne 1 og 2, hvor de beskrev egen sprogbrug, som normal og noget, der ikke var så meget at sige om. Blandt den unge generation lader der til at være en gennemgående hverdagsoplevelse af at være og lyde umarkeret uden stærke lokale koncepter og fortællinger til at forankre selvopfattelsen i.

Dog forandrer denne selvopfattelse sig, når deltagerne hører deres egne stemmer i medieret form – en ganske almindelig ting med den udbredte brug af audiovisuelle kanaler på sociale medier. Andrea forklarer, hvordan optagelse af videoer og andre særlige situationer ændrer hendes opfattelse af hendes egen måde at tale på fra ”neutral” til ”dumt” (Eksempel 6).

Eksempel 6

Individuelt interview: Andrea (And)

Interviewer: Kristine Køhler Mortensen (Int)

01 And: det er ligesom også i i videoer og sådan noget hvis
 02 man skal noget andet end bare sådan snakke normalt
 03 Int: mm
 04 And: så er det som om man sådan automatisk ændrer stemmen
 05 fordi det er (.) dumt at snakke som vi snakker bare
 06 sådan her

Andrea sætter en interessant distinktion op, hvori selvopfattelsen af eget sprog forandrer sig afhængig af situationen. Hvor det ikke er noget nyt, at talere justerer mod mere standardnær sprogbrug i formelle situationer, er det bemærkelsesværdigt, at Andrea skifter fra at opfatte sin egen måde at tale på fra en neutral måde (i Eksempel 1) til en dum måde. Funktionen af videomediet gør det muligt for Andrea at høre sin egen stemme udefra, med en slags outsider-perspektiv. Når hun har dette perspektiv, skifter hendes metasproglige vurdering over til at matche den mere mainstream holdning til ikke-standard som noget, der lyder dumt (fx Kristiansen 2009). Det kan ligeledes tænkes at være genreforventninger, der spiller ind i Andreas forskydning i synet på sin egen sprogbrug her. En videooptagelse kan som genre i højere grad end lokale ansigt-til-ansigt interaktioner forbindes med bredere kontekster – det være sig landsdækkende TV-medier (DR, TV2 m.m.) eller global ungdomskultur (YouTube, Snapchat) – hvor man muligvis forventer en eller anden form for formel eller uformel københavnsk. Igennem afspilningen af en video remedieres og rekontekstualiseres den lokale sproglige praksis og fortolkes nu ud fra et andet sæt genreforventninger. Således kan det, der blev opfattet som ”normalt” i den lokale hverdag nu opfattes som ”dumt”. Andrea forklarer, at hun justerer i forhold til denne holdning ved at forandre sin måde at tale på. Dette er ikke noget hun lader til at være specielt bevidst om men er snarere en internaliseret mekanisme, da det sker ”automatisk” (04).

De gennemgåede eksempler vidner om et sprogsamfund, hvori den interne hverdagslige forståelse af den lokale sprogbrug blandt den unge generation er funderet i en opfattelse af ikke at være særlig bemærkelsesværdig. De grænsedragninger, der

sættes op, er gamle mennesker på den ene side og københavnere på den anden side, hvorimellem det normale ligger, som de unge Hirtshalselever opfatter sig selv som hørende til. Hvor de gamle menneskers måde at tale på opfattes som uforståelig og bondsk, opfattes københavnsk modsat som noget ”fint”, ”sådan lidt kongeligt” og generelt som noget anderledes. Dog forandrer de unges egen ”normal” sig til ”dumt”, så snart hverdagen fremstår i medieret repræsentation og hørt igennem et outsider-perspektiv.

6 Sprogideologier i familierne

Igen gennem analysen af de ovenstående eksempler er der givet indblik i den unge generations syn på eget sprog. I det følgende analyseres familiernes sprogideologier.

Hvor der blandt de unge eksisterer en opfattelse af at ens egen måde at tale på er relativt umarkeret, udtrykkes der blandt bedsteforældre og forældre en lignende opfattelse. Kristoffers bedstemor Sonja skelner mellem ”vendelbomål” på den ene side og ”fuldstændig almindeligt” på den anden side – den sidste betegnelse som dækkende for, hvordan hun taler med sin søn, sit barnebarn og intervieweren. I familieinterviewet med Kristoffers familie er det tydeligt, at der hersker en opfattelse af at tale umarkeret indenfor grænserne af det lokale sprogsamfund og indenfor, hvad man kunne kalde sprogbrugernes hverdagslige opmærksomhed. Men når deltagerne sættes i en situation, hvor de bliver bedt om at reflektere over sprogbrug, rapporterer familiemedlemmerne, at deres egen måde at tale på er anderledes end det danske sprogsamfund generelt. I Patricks familie anvender familiemedlemmerne forskellige betegnelser for den lokale måde at tale på (Eksempel 7).

Eksempel 7

Familieinterview. Ole (Ole), bedstefar. Charlotte (Cha), mor. Jette (Jet), bedstemor.

Interviewer: Kristine Køhler Mortensen (Int)

- 01 Int: hvis jeg kom og spurgte jer hvad taler I til daglig
 02 hvordan taler I
 03 Ole: vi taler ikke jysk vi- det- altså når vi- det kommer
 04 an på fordi det vi forstår ved jysk det er jo det rig-
 05 tig gammeldags jysk
 06 [...]
 07 Cha: det er jo ikke som vi taler nu
 08 Ole: vi taler heller ikke rigsdansk
 09 Cha: nej det ved man jo så godt men et eller andet sted så
 10 synes man jo også at man taler rigsdansk
 11 Jet: ja det ville jeg også sige at vi gør
 12 Cha: men jeg kan da godt høre at hvis der kommer nogen an-
 13 dre et andet sted fra at det gør vi ikke

Bedstefar Oles umiddelbare reaktion, da han bliver spurgt om, hvordan han ville beskrive sin egen måde at tale på, er at afvise ”jysk” (03) og senere på samme måde at afvise ”rigsdansk” (08). Ligesom Andrea og Lea i Eksemplerne 1 og 2 sætter han konstitutive ydersider op og definerer således sin sprogbrug som, hvad den *ikke* er. Den er hverken ”jysk” eller ”rigsdansk”. Dog er afvisningen af ”jysk” fulgt af en længere forklaring (03–05), der modererer, hvad jysk er for dem. Denne forklaring synes at bygge på en opfattelse af, at hvad de forstår som ”jysk” ikke nødvendigvis er den udbredte nutidige forståelse men snarere en specifik forståelse, der er bundet til fortiden – en særlig gammeldags version af jysk (04–05). Charlotte støtter først Ole i hans afvisning af betegnelsen ”jysk” som et passende navn for deres sprogbrug ved at tilføje en beskrivelse af jysk som anderledes end den måde, de taler på i den igangværende interviewsituation (07). Hun støtter ikke i lige så høj grad Oles udsagn om, at de heller ikke taler rigsdansk (08). Først erklærer hun sig enig men fremfører så en modsat holdning ved at forklare, at selvom de på en måde er bevidste om, at de ikke taler ”rigsdansk”, så er det ikke desto mindre den term, hun vil bruge til at beskrive sit hverdagssprog (09–10). Bedstemor Jette støtter dette udsagn (11), hvorefter Charlotte fortsætter sine refleksioner ved nu at støtte Oles oprindelige udsagn om, at deres måde at tale på er anderledes end andre steder (12–13). Dog kræver det tilstedeværelsen af en ”et andet sted fra” for, at hun oplever det, som hun opfatter som ”rigsdansk” i sin hverdag, ikke er det.

På samme vis, fortæller Davids mor, Rikke, at hendes måde at opleve sin egen sprogbrug på er ”rigsdansk”: ”jeg synes jo hvis jeg skal være helt ærlig at jeg taler rigsdansk”. Ligesom Charlotte – og Andrea fra den unge generation – nævner hun også, hvordan tilstedeværelsen af nogle udefra (outsider-perspektivet) ændrer opfattelsen af eget sprog. Efter en TV-optræden sammen med sine søstre, oplevede Rikke, da hun efterfølgende så udsendelsen, sit eget sprog negativt: ”jeg lød simpelthen som en bonde”.

I Hirtshals findes altså en række deltagere på tværs af unge- og forældregenerationen, der forklarer at opleve deres egen sprogbrug som ”normal”, ”neutral” og ”rigsdansk” men på samme tid karakteriserer den som noget andet end netop ”rigsdansk”, nemlig ”bondsk”. Det vil sige, at de nordjyske deltagere på paradoks vis anskuer den lokale måde at tale på som umarkeret *og* som markeret. I sammenligning med dette er sprogideologierne blandt både de sønderjyske og bornholmske deltagere langt mere entydige i deres adskillelse af den lokale sprogbrug fra ”rigsdansk” (jf. Scheuer m.fl. 2020).

6.1 Institutionelle sanktioner

Både bedsteforældre- og forældregenerationen udtrykker erfaringer med institutionelle sanktioner og ikke mindst forventninger om sanktioner som en begrundelse for, at de har ændret deres hverdagsprog. Mortens bedstemor peger på bekymringen for, at hendes børn skulle blive drillet, som en årsag til, at hun ændrede sin måde at tale på, når hun besøgte skolen sammen med sine børn. Da hun blev spurgt, om hun rent faktisk kunne huske, at hendes børn var blevet drillet, svarede hun, at det kunne hun ikke. I dette tilfælde lader forventningerne om, at brug af dialekt ville føre til drillerier altså alene at have været nok til at justere sproget i en mere standardnær retning.

Andre familier fortalte lignende historier om at ændre deres sprogbrug i sammenhæng med skolemøder og andre skolerelaterede begivenheder og endda at udøve en bevidst standardorienteret sprogpolitik inden for hjemmets rammer. Denne praksis havde sin baggrund i en personlig negativ oplevelse med at vokse op som ”tosproget” med den lokale dialekt hjemme og ”rigsdansk” i skolen (Eksempel 8).

Eksempel 8

Familieinterview. Charlotte (Cha), mor. Jette (Jet), bedstemor.
Interviewer: Kristine Køhler Mortensen (Int)

- 01 Cha: vi talte rigsdansk derhjemme da vi var yngre
02 [...]
03 Int: Gjorde du noget ud af at der skulle tales rigsdansk
04 herhjemme?
05 Jet: ja det gjorde jeg fordi de var nødt til at lære det
06 for ellers så fik de tæsk i skolen hvis ikke de snak-
07 ker ordentligt ej ikke tæsk på den måde men verbalt så
08 det gjorde jeg meget ud af for det døjede jeg meget
09 med som barn fordi jeg skulle jo være tosproget fordi
10 jeg skulle ikke snakke rigsdansk derhjemme men det
11 skulle jeg i skolen så så kunne vi lige så godt snakke
12 rigsdansk og det er det vi har gjort

I Charlottes erindring af barndomshjemmet genkalder hun sig at tale ”rigsdansk”. Dette forklarer hendes mor, Jette, ved at pege på det alvorlige sanktioner, der var forbundet med ikke at tale ”rigsdansk” i skolen. Ifølge Jettes forklaring resulterer brugen af lokal dialekt i verbale ”tæsk”. I skolesammenhæng er det nødvendigt at tale ”ordentligt”, hvilket her lader til at betyde at tale ”rigsdansk”. I Jettes beretning, forklarer hun at have oplevet udtalenormering i sin skoletid og altså være mødt af skolens standardideologi. Det er her ikke klart, om det er lærere eller andre elever der giver verbale tæsk til den dialekttalende, men det er klart, at der har været en

oplevelse af afretning, som har medført en ændret sproglig adfærd. Jette går i eksemplet videre til at fortælle om sine egne erfaringer med at vokse op med to forskellige måder at tale på – ”rigsdansk” i skolen og ”ikke-rigsdansk” hjemme. I hendes kausale forklaring præsenteres koblingen mellem det intolerante sproglige miljø i skolen og hendes negative erfaringer med at skifte sprog mellem skole og hjem som en naturlig årsag for hende til at skabe et hjemmemiljø for hendes egne børn, hvori ”rigsdansk” var hverdagssproget. Vigtigt her er det at bemærke, at det, der opfattes som ”rigsdansk” i disse forklaringer, formentlig er den lokale ”normal”, som refereret i de øvrige eksempler.

Narrativen demonstrerer, hvordan skolen i Hirtshals tilsyneladende har praktiseret en standardfavoriserende sprogideologi, hvor brugen af vendelbomål har haft negative konsekvenser i tråd med den stærke udtalenormering, som Kristiansen finder gør sig gældende for hele den danske folkeskole (1990). Gimbel (1983) viser i sin spørgeskemaundersøgelse blandt lærere på Hirtshals skole, at der generelt blev udtrykt en rummelig og tolerant holdning til brug af standard, regionalsprog og dialekt i svarene. For flertallet af lærerne strakte denne tolerance sig dog ikke så langt som til en accept af aktiv brug af dialekt i undervisningen fra lærerens side. Alle lærere var enige om, at der ikke skulle undervises på dialekt (ibid. 82), og et flertal mente, at dialekttalende elever burde korrigeres, når det gjaldt skriftsprog og oplæsning (ibid. 77). Som Gimbel påpeger, kan der være stor forskel på, hvad man svarer i en spørgeskemaundersøgelse, og hvad der rent faktisk foregår i skolehverdagen, og den tolerante holdning, der blev fundet blandt lærerne, kan være udtryk for et ideal og en ønsket holdning snarere end hverdagens praksis (Gimbel 1983: 91). Samtidig viser Hansens (1983) undersøgelse, at forældrene havde en forventning om, at børnene lærte ”rigsmål” i skolen.

Som deltagerne udtrykker det i det nærværende studie, har skolemiljøets påståede negative tilgang til dialekt bevirket, at familier har minimeret deres brug af lokal dialekt, og dette kan meget vel have haft en stærk indflydelse på faldet i brugen af vendelbomål fra bedsteforældregenerationen til forældregenerationen. I andre dele af Danmark har det ligeledes været en udbredt vane blandt dialekttalende forældre at stoppe med at tale dialekt til deres børn. Dette er gjort med de bedste intentioner om at give børnene gode muligheder i et skolesystem, der favoriserer standard dansk (Kristiansen 1990; Monka 2003).

6.2 Opsyn med sproget i familien

Hvor opsynet med sprogbrugen i overvejende grad er beskrevet som skolens domæne i familieinterviewene, bliver sprogligt opsyn også rapporteret som noget, der

foregår i hjemmene. Her genfindes holdningen om vigtigheden af at holde sig nogenlunde ubemærket i midten af det sproglige kontinuum – hverken at tale for meget dialekt eller tale for københavnsk, som det også blev observeret etnografisk blandt de unge i skolen. Charlotte og hendes far deler i interviewet, hvordan Charlotte som barn, når hun havde kammerater på besøg, nogle gange ville skælde sin mor ud for at lyde for jysk. Denne historie afslører en form for skam forbundet med at lyde for lokal i sin sprogbrug. På den anden side er det ikke at lyde lokal overhovedet også problematisk og noget, man kan opleve at blive skændet for i familien, hvilket Davids familie beretter om (Eksempel 9).

Eksempel 9

Familieinterview. David (Dav). Henrik (Hen), far. Pia (Pia), mor.

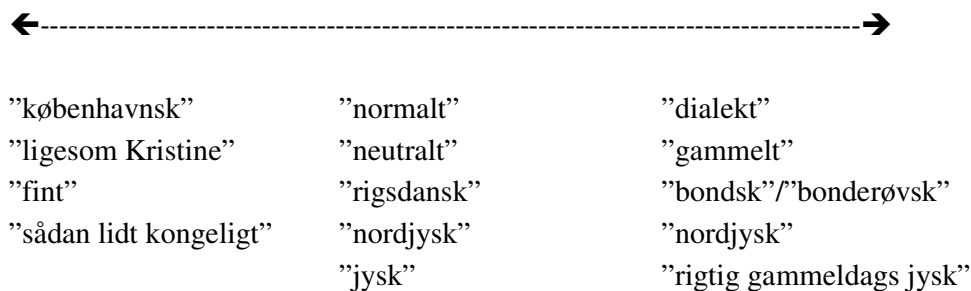
Interviewer: Kristine Køhler Mortensen.

- 01 Hen: David han kan jo nogle gange når han er sammen med
 02 sine fætre og de der fra København han kan jo blive
 03 helt københavnsk
 04 Pia: og der er jeg efter ham efter ham og siger du må sim-
 05 pelthen ikke man skal bevare det altså min storesøster
 06 hun har virkelig og hun har boet på Sjælland i mange
 07 år nu hun snakker stadigvæk vendelbo Helle (.) Lone
 08 hun taler mere sjællandsk
 09 Dav: ja når hun kommer op så efter to dage så
 10 Pia: ja så snakker hun normalt som jeg vil kalde normalt
 igen

Davids forældre beretter her om, hvordan de bemærker variation i Davids sprogbrug, når han taler anderledes end den hverdagslige normal. Davids akkommodation til københavnsk er i mor, Pias syn problematisk og noget som hun aktivt sanktionerer. Denne holdning spejler til dels den etnografisk observerede situation, hvor de unge imellem sig påpegede, hvis en taler kom til at lyde for meget ”som Kristine” altså som en københavner. Pia demonstrerer her en positiv holdning til at adskille sig sprogligt fra københavnsk ved italesætte en forpligtelse til at bevare ”det”. Det er ud fra hendes forklaring ikke helt tydeligt, hvad det nøjagtig er, som skal bevares, da ”det” ikke beskrives yderligere men kobles til ”vendelbo” i den efterfølgende eksemplificering med Pias søster. Denne ene søster fremhæves som bemærkelsesværdig ved at have bevaret ”vendelbo” til trods for at have boet mange år på Sjælland og altså som et eksempel på en, der lever op til forpligtelsen om at bevare et lokalt særpræg. Her udtrykkes en lokalpatriotisk holdning om værdien i ”vendelbo” og dermed en mere positiv ladning af dialekt end Pia tidligere udtrykte, da hun

beskrev sin egen oplevelse af at lyde som ”en bonde” i en TV-optræden. Betegnelsen ”vendelbo” kobles i Pias nu videre forklaring til ”normal”, ”helt normal” (10), hvilket synes at indikere, at hun med betegnelsen ”vendelbo” ikke refererer til klassisk vendelbomål men snarere den lokale nutidige sprogbrug, som igennem hele materialet er udtrykt som en varietet, som hverken er for ”bondsk” eller københavnsk.

De ovenstående eksempler tegner et billede af et sprogsamfund, hvori der hersker en sprogideologi, som er stærkt orienteret mod en umarkeret position nogenlunde i midten. Der er på sin vis ingen gængs fælles betegnelse for måden at tale på, som alle automatisk hiver fat i, når de bliver spurgt om den lokale sprogbrug i Hirtshals. Dette betyder dog ikke, at alle er frie til at tale præcis, som det passer dem. Data fra bedsteforældre- og forældregenerationen viser tydeligt, at skolen og ikke mindst forventningen om skolens normer og krav har haft en væsentlig rolle i standardiseringsprocessen. Standardiseringen i Hirtshals er dog ikke endegyldig. Tværtimod – det at tale københavnsk beskrives som en markeret handling og til dels noget, som man ikke påskønner. Den rette måde at tale på betegnes af flere som rigsdansk eller normalt, hvilket altså tegner en situation, hvor en regional farvning anses som den normale og rigtige måde at tale på. Den sproglige kontekst kan derfor sammenfattes ved hjælp af et kontinuum bygget op omkring de betegnelser, som deltagerne anvender i deres beskrivelser.

Figur 2. Sprogligt kontinuum i Hirtshals med emiske betegnelser

I den ene ende af kontinuet finder vi sprog, der associeres med København og noget elitært og i den anden ende et gammelt, ikke-dannet lokalt sprog. Midt imellem disse poler finder vi området for det (lokale) normale – en umarkeret sprogbrug, som hverken er gammel og dialektal men heller ikke københavnsk. Visse af deltageres betegnelser (nordjysk, jysk) har glidende betydninger og skifter mellem at betegne en forgangen lokal sprogbrug eller den nuværende sprogbrug i området.

Denne glidende tendens i betydningen synes at afhænge af, om man anskuer egen sprogbrug med egne øjne indenfor det lokale sprogsamfund, eller om man anlægger et perspektiv som en udefrakommende.

7 Diskussion og konklusion: Er det muligt at pege på sociolingvistisk forandring i Hirtshals?

Som analysen af interviewdata og etnografiske observationer har vist, udtrykker de unge og til dels forældrene i Hirtshals en oplevelse af at tale umarkeret og sætter således ikke umiddelbart deres sprogbrug i forbindelse med lokale tilhørsforhold. Dette ser vi også bekræftet i den sprogholdningsundersøgelse, der er gennemført som led i Periferi-projektet (Maegaard & Quist 2020). Her er de unge i Hirtshals ikke i stand til at stedbestemme jyske stemmeprøver (Hirtshals, Aalborg) mere nøjagtigt end til det brede område Jylland. De har således ikke en forfinet evne til at knytte specifik sprogbrug med deres eget hjemsted.

En lignende opfattelse af egen sprogbrug som noget umarkeret og noget, der forbindes med større geografiske områder, er påvist i Odder, hvor talere betegner egen sprogbrug som ”rigsdansk” og desuden forbinder den med bredere områder som Århus og Østjylland (Monka 2013: 162–63). I Holstebro betegner unge talere ligeledes egen sprogbrug som ”mere eller mindre rigsdansk” og anvender brede geografiske betegnelser som ”midtjysk” og ”jysk” (Svenstrup & Thøgersen 2009: 205). En opfattelse af egen sprogbrug som noget, der ikke er bemærkelsesværdig, er altså ikke enestående for Hirtshals men kan også findes i andre områder af Danmark, hvor standarddansk vinder frem. Monka påpeger, at de administrative og socioøkonomiske forbindelser mellem Odder og storbyen Århus kan være en del af forklaringen på denne bredere geografiske sproglige identifikation. En lignende forklaring kan gøre sig gældende for Hirtshals, hvor administration og mange centrale sociale aktiviteter, som beskrevet, er rykket til Hjørring og Ålborg.

Den normale måde at tale på, er dog ikke ensbetydende med, at man kan tale nøjagtig som man vil. Den fremherskende ideologi om en ”normal” sprogbrug er nemlig en lokal normal, som kræver, at man holder sig inden for rammerne af ikke at lyde for fremmed eller for gammel. Sanktioner ser vi både i det etnografiske materiale og i interviewmaterialet rettet mod københavnsk såvel som lokal dialekt og regionalt sprogbrug. Ved at udtrykke erfaring med og behov for at rette sanktioner mod sprogbrug i begge retninger tegner Hirtshals sig som anderledes end de to øvrige områder, som er undersøgt i projektet *Dialekt i Periferien*. Hvor deltagerne i Sønderjylland sanktionerede brugen af ”rigsdansk”, var der ingen sanktionerende adfærd blandt deltagerne på Bornholm (cf. Monka 2020; Stæhr & Larsen

2020). Hirtshals udmærker sig således ved at have en ”midt-i-mellem”-ideologi, hvor man skal holde sig imellem yderpunkterne for at kunne begå sig sprogligt ubemærket. En lignende situation gør sig gældende i Holstebro, hvor den gældende sprogideologi kan beskrives som en balancerende mellem ekstremer af dialekt på den ene side og standard på den anden side (Svenstrup & Thøgersen 2009: 203).

I Hirtshals udtrykkes der blandt visse forældre en opmuntring til den unge generation om at bevare en regional farvning af deres sprog, men der udtrykkes ingen tydelige og stærke holdninger om en egentlig forpligtelse til at videregive det regionale sprog til den næste generation. Dette står i stærk kontrast til Sønderjylland, hvor videreførelse af dialekten opfattes som en yderst vigtig sag (Monka 2020; Scheuer m.fl. 2020). I modsætning til de to andre områder, Sønderjylland og Bornholm, bliver der i Hirtshals kun i et enkelt tilfælde talt om at kodeskifte – og dette er en bedsteforældre, der genkalder sig at være vokset op som ”tosproget”. Udover dette tilfælde nævnes der ikke noget om behov for at kodeskifte. Det hænger formentlig sammen med, at den lokale nutidige sprogbrug ikke anses som uforståelig for udefrakommende. Bemærkningen tyder altså på, at sprogbrugen har ændret sig fra bedsteforældregenerationen til nu, hvilket også bekræftes af den kvantitative trækanalyse (se Maegaard & Monka dette nummer) og den forrige Hirtshals-undersøgelse (Nyberg & Bauman Larsen 1983).

Set i forhold til sociolingvistisk forandring må man spørge, hvorvidt det med denne undersøgelse er muligt at vise, om der har fundet en sprogideologisk forandring sted? Ser vi på de generationelle ideologiforskelle som et billede på forandrede ideologier er det værd at bemærke, at det er (bedste-)forældregenerationen, der taler om skolen som et lærested for standardsprog. Denne holdning ser vi ikke udtrykt i materialet fra den unge generation. Her bliver skolens rolle som en særlig sproglig autoritet aldrig nævnt. Man kunne dermed slutte, at den opfattelse så ikke gør sig gældende længere. Dog er det formentlig mere sandsynligt, at denne opfattelse er blevet så selvfølgelig, at den slet ikke er genstand for refleksion længere. Det kan således tænkes, at skolens standardfavoriserende sprogideologi er blevet en internaliseret del af eleverne. Hvor denne sprogideologi tidligere blev holdt i hævd igennem lærernes rettelser, står eleverne nu selv for tilpasningen til en standardorienteret lokal sprognorm. Dette mulige skifte fra at blive irettesat af lærerautoriteten til selv at forestå irettesættelsen kan ses som en sociolingvistisk forandring i Hirtshals.

Det kan være svært at lave direkte sammenligninger med de sprogideologiske elementer i den tidligere Hirtshals-undersøgelse, da disse resultater er fremkommet igennem helt andre metoder i form af spørgeskemaer. I spørgeskemaer er kategorier

opsat i forvejen i modsætning til løst strukturerede interviews. Men ser vi på forandringer i sprogideologi sammenholdt med disse tidligere undersøgelser, finder vi også tegn på forandring hvad angår skolemiljøet. Jørgen Gimbel pegede i sin undersøgelse på, at lærerne i deres spørgeskemabesvarelser generelt udtrykte en tolerant holdning overfor dialektbrug blandt elever dog i (paradoksal) kombination med en opfattelse af, at rettelser var påkrævede, når det drejede sig om skriftsprog og oplæsning. Til sammenligning viser de etnografiske observationer og spørgsmål til lærerne i Hirtshals i dag, en situation, hvor lærerne udtrykker, at dialekt ikke findes på skolen længere. Særligt bemærkelsesværdigt her er, at dette udtrykkes som et faktum og altså hverken som noget specielt positivt eller negativt. Lærerne i dag irttesætter således ikke eller gør noget aktivt for at informere om vendelbomål eller holde det i hævd. Disse observationer synes at bakke op om den antagelse, at standardideologien i dag er så internaliseret, at eleverne selv klarer tilretningen.

Det ideologiske klima, som er kortlagt i denne analyse, synes at pege på en situation, hvor der er basis for fortsættelsen og bevaringen af den regionale sprogbrug, nordjysk. Havde det ikke været for de negative vurderinger, så som ”bonderøvsk” og ”bondsk”, der knytter sig til denne måde at tale på, når den præsenteres i medieret form eller på andre måder høres med en udefrakommendes ører, havde det været muligt at forstå nordjysk som en regional standard (Auer & Hinskens 1996). Det at deltagerne ikke vurderer deres lokale måde at tale på som positiv eller neutral i sådanne situationer, betyder, at der ikke er tale om en standard. Nordjysk er en neutral måde at tale på indenfor rammerne af lokalområdet, men der eksisterer en grad af bevidsthed blandt deltagerne om, at denne sprogbrug ikke opfattes som sådan i den større kontekst af det danske sprogsamfund. Baseret på antagelsen om, at ideologi bidrager på væsentlig vis til sprogforandring, kan man forvente sig, at sprogbrugerne i Hirtshals vil fortsætte med at anvende nordjysk. Dog er det samtidig sandsynligt at forvente en gradvis – men muligvis langsom – øgning i brugen af standardformer. Den ideologiske basis for at bruge nordjysk er tydeligvis til stede også i den unge generation. Den relativt lave grad af bevidsthed i dagligdagen, om at nordjysk er anderledes fra andre måder at tale på, og opfattelsen af københavnsk som noget fint og markeret på en upassende måde i den lokale kontekst betyder, at standardiseringsprocessen fra vendelbomål til standard kan stagnere på det nuværende stadie eller i hvert fald skride noget langsommere frem.

Litteratur

- Auer, Peter & Frans Hinskens 1996: The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10(1). 1–30.
- Bengtson, Kim 1981: Lydlig sprogbrugsvariation. En kvantitativ, sociolingvistisk beskrivelse af yngre nordjysk regionaldansk på empirisk grundlag. Speciale. Københavns universitet.
- Bennike, Valdemar & Marius Kristensen 1898–1912: *Kort over de danske folke-maal med forklaringer*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Coupland, Nikolas 2014a: Sociolinguistic change, vernacularization and broadcast British media. Jannis Androutsopoulos (ed.) *Mediatization and Sociolinguistic Change*. Berlin/Boston: De Gruyter. 67–96.
- Coupland, Nikolas 2014b: Language change, social change, sociolinguistic change: A meta-commentary. *Journal of Sociolinguistics* 18(2). 277–286.
- Eckert, Penelope 2011: Language and power in the preadolescent heterosexual market. *American Speech* 86(1). 85–97.
- Espegaard, Arne 1972: *Vendsysselsk Ordbog*. Hjørring: Vendsysselsk Tidendes Forlag.
- Feilberg, H.F. 1896–1914: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmaal I–IV*. København: Dansk Historisk Håndbogsforlag.
- Gimbel, Jørgen 1983: Hirtshalslærernes meninger om dialekt og rigsmål i skolen. Elisabeth Hansen & Jørn Lund (red.). 59–106.
- Grønnum, Nina 1992: *The groundworks of Danish intonation*. København: Museum Tusculanum.
- Grønnum, Nina 2001: *Fonetik og fonologi, almen og dansk*. 2. udg. København: Akademisk forlag.
- Hansen, Elisabeth. 1983. Forældre – børn – sprog. Forældres mening om sproget i hjemmet og i skolen. Elisabeth Hansen & Jørn Lund (red.). 152–196.
- Hansen, Elisabeth & Jørn Lund (red.) 1983: *Skolen, Samfundet og Dialekten. 11 afhandlinger om elevers, læreres og forældres sprogsyn – belyst ud fra undersøgelser af forholdet mellem skole og dialekt i Hirtshals kommune*. Frederikshavn: Dafolo Forlag.
- Hjørring Kommune. 2017. Forslag til program for områdefornyelse i Hirtshals. https://hjoerring.dk/media/19907/punkt_12_bilag_1.pdf. Besøgt 2.8.2018.
- Irvine, Judith & Susan Gal 2000: Language ideology and linguistic differentiation. Paul V. Kroskrity (ed.) *Regimes of Language. Ideologies, Policies, and Identities*. Santa Fe (NM) School of American Research Press/James Currey. 35–83.

- Jensen, Jens M. 1897–1902: *Et vendelbomaals lyd- og formlære*. København: Universitets-jubilæets danske Samfund.
- Johnson, Sally & Tommaso M. Milani (eds.) 2009: *Language Ideologies and Media Discourse: Texts, Practices, Politics*. London/New York: Continuum.
- Jørgensen, Jens N. 1983: Variationsbredden hos dialekttalende. Elisabeth Hansen and Jørn Lund (red.). 197–225.
- Karlander, David, Tommaso M. Milani, Rickard Jonsson 2017: Gränsdragningar som språkideologisk praktik. David Håkansson & Anna-Malin Karlsson (red.). *Varför språkvetenskap?: kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur. 237–254.
- Kristensen, Bente 2016: ”Vi siger å:åd og o:ob” – en sociodialektologisk og etnografisk undersøgelse af to vendelsysselske skoleelevers sprogbrug med fokus på elevernes brug af træk fra vendelbomål og regional standard. Speciale. Københavns Universitet
- Kristiansen, Tore 1990: *Udtalenormering i skolen*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore 2009: The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41(1).167–192.
- Kristiansen, Tore, Peter Garrett & Nikolas Coupland 2005: Introducing subjectivities in language variation and change. *Acta Linguistica Hafniensia* 37(1). 9–35.
- Lange, Ida S. G. 2016: Transit- eller leveby? Ph.d.-afhandling. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Larsen, J.Kr. 1914: *Bidrag til ordbog over Vendelbomaalet*. Aalborg: Ålborg Stiftsbogtrykkeri.
- Lund, Jørn. 1977: Regionalsprogsstudier. *Danske Studier* 1977. 62–82.
- Maegaard Marie & Pia Quist 2020: Perception, recognition and indexicality: Experimental investigations of variation in Northern Jutland, Southern Jutland and on Bornholm. Marie Maegaard et al. (eds). 147–170.
- Maegaard, Marie, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.) 2020: *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas*. London: Routledge.
- Milroy, James & Lesly Milroy 1999: *Authority in language: Investigating standard English*. 3rd ed. London: Routledge.
- Monka, Malene 2003: Udtalenormering i skolen 1989–2003. Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet. OB-opgave.
- Monka, Malene 2013: Sted og sprogforandring: En undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Vinderup, Odder og Tinglev. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.

- Monka, Malene 2020: Southern Jutland: Language ideology as a means to slow down standardization. Marie Maegaard et al. (eds). 47–79.
- Mortensen, Kristine Køhler, Malene Monka, Inge Lise Pedersen & Pia Quist u. udarb.: Stød i Hirtshals: Første observationer af stødfravær blandt unge talere i Hirtshals.
- Niedzielsky, Nancy A. & Dennis R. Preston 1999: *Folk Linguistics*. Berlin; New York: De Gruyter.
- Nielsen, Bent Jul 1984: *Bidrag til vendelbomålets fonologi. Del I. Dialekten i Tornby*. København: Akademisk Forlag.
- Nielsen, Bent Jul 1994: Talesproget i Hirtshals kommune. K. Møller (red.) *Fra Egnens Historie*. Vrå: Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals Kommune. 5–22.
- Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen 1991: *Danske Talesprog. Dialekter, regionalsprog, sociolekter*. København: Gyldendal.
- Nyberg, Magda & Mogens Bauman Larsen 1983: Elevernes opfattelse af eget sprog. Spørgeskemaundersøgelse blandt elever fra 5.–10. klasse. Elizabeth Hansen & Jørn Lund (red.). 107–150.
- Pedersen, Inge Lise 2016: Talesproget i Ålborg hvordan lyder det egentlig? Er det nordjysk, eller bare jysk? *Danske Talesprog* 16. 115–136.
- Pedersen, Inge Lise 2010: Nutidige datidsendelser blandt jyder. Om generaliseringen af -et som datidsendelse i svage verber. Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen (red.) *Jysk, øsmål, rigsdansk mv. Studier i dansk og jysk – med sideblik til nordisk og tysk*. Århus.
- Scheuer, Jann, Anne Larsen, Marie Maegaard, Malene Monka & Kristine Køhler Mortensen 2020.: Language ideologies: A key to understanding language standardization. Marie Maegaard et al. (eds.). 192–222.
- Schieffelin, Bambi, Kathryn Woolard & Paul Kroskrity 1998: Language ideologies: Practice and theory. New York: Oxford University Press.
- Simonsen, H. B 2002: Historien om Hirtshals Havn. Hans Gjøde Nielsen (red.) *Havets Nordjylland – Museernes rejser gennem Nordjyllands kultur og historie*. Aalborg: Nordjyllands Amt. 168–175.
- Stæhr, Andreas & Anne Larsen 2020: Bornholm: The terminal stage of dedialectalization. Marie Maegaard et al. (eds.). 114–146.

Svenstrup, Christoph Hare & Jacob Thøgersen 2009: On the discursive construction of “rigsdansk”, “jysk”, “københavnsk” and other varieties among adolescents in western Jutland. Marie Maegaard, Frans Gregersen, Pia Quist & J. Normann Jørgensen (eds.) *Language attitudes, Standardization and language change: – perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday*. Oslo: Novus forlag. 181–210.

Kristine Køhler Mortensen
Postdoc, ph.d.
Institutionen för svenska språket
Göteborgs Universitet
kristine.kohler.mortensen@gu.se